

Zeitschrift: Quaderni grigionitaliani

Herausgeber: Pro Grigioni Italiano

Band: 13 (1943-1944)

Heft: 4

Artikel: Il dialetto di Bondo di Bregaglia

Autor: Rizzieri Picenoni, Ettore

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-14225>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 12.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

IL DIALETTTO DI BONDO DI BREGAGLIA

Ettore Rizzieri Picenoni

PLÄNTAN DA BUSCH

Pign, damläz e lärasc cun la föja ä gulia, turman la pärt più granda di nos busch la richezza dal cumün I früt, lan poisa, dan nutriment pei ulcej, scu la dägia verda per arment gross. I dägin, i damläzin e i laragin servan per starnam. Al cunciadur al dröa la rusca di pign e 'l bacher la rägia per spelä 'l ciun. Al legnam as la vend scu bora, burej, latun, tandun e lena da brügiä, la büsca. Süi alt as incuntra gembar, teun e zondar, rinumä per legnam che furniscian. Lan plänta da föja crescian dispersa pei busch. I badogn cun la rüasca blänca, al dorp, dan legnam per fä car e ristich, insemal cun quel di fräscium, di fò (faggio) e di lüar. Lan flur di tei (tiglio) l'en ottima per fä tè. Al len di älbar e dlan albarella el val poch, scu quel di salecer, di agn (ontano) e di drälz che crescian gio dre lan äqua. Cun lan salecia as tesc cavagn. I castegnamära en pläntan importäda. L'agè (acero) al dà al meiar len per fä sdun, cazet, sgramera e älter ristich.

Verbi irregolari della 3.a coniugazione Pres. Indic. e Cong.

- a) *cusi, bragì (piangere), fügi, mügi, sbrügi, santi.*
- 1. *cus, cusi, cusan; brag, füg, müg, strüg, sent;*
- 4. *ch'j cusa, bragia, fügia, mügia, sbrügia, senta;*
  - a) *servì, partì, sortì, sfrignì, spüzi, divertì.*
- 1. *j serv, ti servà, al servà, am servà, servì, servan*
ch'j parta, sorta, sfrigna, spüza, ch'j 'm diverta.
  - a) *durmì, muri, tussì, buì, udì, cupri, ufri, sufri.*
- 1. *j dorm, mör, tos, boi, odi, copri, ofri, sofri,*
ti dorm, mör, tos, boi, oda, copra, ofra, sofra.
- 4. *ch'j dorma, möra, tossa, boia, oda, copra, ofra, sofra.*
tagnì: j tegn, ch'j tegna; nì: j vegn, ch'j vegna.

Frasi: La sarta la cus ün vastì. A matin al brag gio la cüna. Al galüp al füg sü la plänta. Al böv al müg sül páskul. Al pästar al sbrüg dre 'l bastciam. Sa la serva nu 'm servà, cosa serval tagnì serva ca nu servà. I cregh c'al parta stasera, c'al sorta gügent, c'al sfrigna sot i mogn, ca la spüza, ca ti 't diverta ben. Al dorm tancu 'n tasc. Nu lè änca mort, ma 'l tos fort. L'äqua la boi, gio la polvra da cafè. Udiv la canzun? L'è indüric nu 'l sent, nagün mäl. Nu l'a änca cupert i se debit. Am a uffert cent franch. Dürant la malatia l'a suffert tant.

Bragi'l vuältran al vos bab da fögh!

Chi dorm nu ciapa pesc. Tütc an da muri.

Al tegn da spina e'l lascia da calcun.

Ün colp ä la bot e ün äl cercal. (culpi).

LAN LEVRA E LAN RÄNA

Diversan levra s'eran radunäda sünt prä e 's lamentävan da la se trista sciort.
— Am perisc quasi edüna da giuvnan, parchè öman, cän, äiglan e älter armentac i' s majan senza pietà; al meiar lè murè tütan insemal che vivar cuntuament in angoscia e pena. Sü, gem e fagem fin ä sta mis'ra vita!

E lan levra s'en messa in cursa vers ün legh per as nagantä. Lan räna sü la riva, sentend la trapignäda da lan levra, da colp s'en bütäda ent l'äqua. Üna levra

la 'vdü e santì quel salt e svelta la sbrügia: — Cumpagnan, nu m'as büta più ent l'äqua — la vita da lan räna la pär änca più trista da la nossa — l'an tema perfin da nuältran — da nuältran, por armentet inscia terminus e disgraziä! —

DAL TEMP. Verbi impersonali

Al völ plövar, al plöv, ploveva, plövarà, c'al plöva, c'al ploves, l'a ploü — la plöüda, la plögia. Lan stela splendan, splendeven, splendaran, ca la splendan, la splendessan, l'an splendü — al sul splendid, al splendor da la lüna.

Al pär c'al truna, salüstra, bofa, sbigia, gota, fioca, tempesta, sbäva, squassa, pluigina, gela, dasgela. Lè 'n dì da plögia, da tempesta, da tampuräl, da squassa, da sbäva, da nev, da bìgia, da vent, da breva, da urizi, da favogn, da cega, da caliv, da nüvla, da trun e salüstar, da burasca, da glac, da fradaja, da calüra, da ciòfach, da sul, saren u nüval.

Diician. Sa nu 'l plöv, al gota. S'al truna prima da plövar, al dasmet inänz che 's mövar. Sa lan nüvla van vers Lombardia, lascia 'l car sü la via. S'al dà 'l sul e 'l plöv, balan lan stria cui striun. I prim got en i più gros. S'al Düan l'a sü 'l capel, davent la fälc e cià 'l rastel. Lè 'n temp stüpênd d'invern, ma fradaja da l'inforn. Nu 'm fa ni cäld ni fred. Che buna brigolda! Sci, danänz as brügia e dadrè as gela. At fre? va sü la pigna e scäldat! La canicula da stät lè 'l temp da la set. Dia fa alvä 'l se sul süi bun e süi cativ. Al lüsc lan plota, al cambia 'l temp.

LA PLÖGIA

L'era ün bel dì cäld e saren dal mes da lüi. Ent a Cävra la familia cun prader e reslunza, dopo la marendà da mezdì, i palzävan ä sumbria dasper äl tublå intänt c' al fen sacäva. Al Tumäsc disc: — I'm sent mälandac e paltrun, i cregh c'al cambia 'l temp e c'al vegna prest la plögia —. — Al ves da plövar daspes! — ai taca là svelt la se dona cun malizia.

LA VISITA

Imperfetto dell'indicativo

L'era l'inänzmezdì d'ün bel dì saren da favrer. Ent la scola al sciur maestar spia-gäva e scriveva sül tavrälen. I sculer e lan sculera fagevan più u men atenziun. Chi legeva fo dal libar, chi scriveva üna cumpusiziun ent un quintern, chi disagnäva üna vlänta sünt ün föi, chi güzäva ün lapis cul tamprin, chi rumpeva üna penna, chi li-mavä üna creda per scrivar più fin sü la tavräla chi stüdiäva la geografia dal Grigiun, chi imprandeva üna puisia, chi copiäva üna letra, chi sporcäva la bänca cun in-costar, chi tuleva 'l compas fo dla scatla, chi sbagaciäva la cărtă sciüga, chi fageva quint, chi tuplicäva 'l calimari, chi vuleva nagot ent ün palper, chi cercäva vargot ent ün scarnuz, chi santiva ä tussì lan musca, che niva tärd, chi guardäva in bles, er quist ün ucupaziun. Prima da licenzä vers lan tündasc i sculer, al maestar disc: — Dre mezdì al vegn ün grand sciur e's fä visita, tütc faran ben da nì vastì da festa. — Mama, cià i vastì da dumenga, dremezdì am a visita gio la scola! —

Tütc càpitän ben drizä, soma 'l maestar al mossäva üna facia da sfrign. Ognün spaciäva impazient quel grand sciur ca nu saveva rivä. Intänt ün bel sul guardäva ent di balcun. Ä la fin ün sculer salta in pä e l'anunzia: — Al grand sciur lè 'l sul, incö cul ot da favrer al turna ä splendor ent la nossa scola! — Al valeva ben la pena da salüdä 'l sul vastì da festa dopo tre mes ca nu's fageva avdè ä Bond.

Le desinenze dell'imperfetto indicativo sono:

essar - era eras eran; purtä - partäva partavas purtävan, legiar - legeva; santi-sentiva; tradü - tradügeva; fä - fageva; stä - stäva; tö - tuleva; dì - dgeva dgeva. —

Il gerundio

La va cantand, la vegn bragiand (la sadäla). Al Barba Daniel al niva plän plän, manand la testa e 'l pareva ca grev panzer i 'l turmantessan. Lasciand la vaginänca,

al bragiva da disparä. Sföjand ün libar, l'a truä la letra perdiüda. Producend lan se ragiun, l'a er ciapä ragiun. Al gira digiand dal mäl di se vagin. Serand al puliner as salva lan poja. Scuand danänz la se cäsa, sa schiva la critica. Sa spusand in cö, nu s'a da spaciä dumän. Corrend per nu rivä tärd, al ciapa 'l näs pü grand. Nudrigand alzölan, pü tärd as a cävran. Perdend al giöch, as perd er al daner. Vivend da grand sciur, l'a perdü tut la se sustänza. Nu ladand i prä, nu 's a nagün prodot. Canoscend al bügar, nu j a dac nagot. Licand la flur, nu 's manga pench. La cumpagnia riväva giüvland da voja. As fa la pästa dal pän, masdand farina, alvä, säl e äqua. Fagiand al se duver, nu s'a da vè tema. L'apetit vegen mangand. Brigiand l'üsc, as a 'vdü disastri da la sboga. Al giräva, barbotand fra i denc.

Verbi irregolari — ure:

a) cundü, dedü, indü, prodü, ridü, sedü, tradü; b) cundot, dedota ecc.; c) prodügent, sedügent. —

1. j tradüg, ti tradüg — — tradugè tradügian. —
2. j tradiügeva - tradiügevas, tradiügevan;
3. j tradürä — tradürassas tradüran;
4. ch' j tradügia - tradugias, tradügian;
5. ch' j tradüs — — tradussas tradüssan;
6. tradüg ! tradiügem ! tradiügè ! I a cundot. —

Sost. la cundota, la dedüziun, al prodot e la prodüziun, la ridüziun, la sedüziun e la sedota, la tradüziun. —

L' ERBUL

L'erbul, clamä er castegner, al furma lan selva fo Spondacia e Bregan per quej da Bond e lè la planta la pü ütla fra tütan da nuältar. Da giügn al scalvadur at scalva, lan rama dan buna lena, i büt gros còstan per gerl, e la föja sbrocäda buna früa per bestcia müdla. La plänta l'a du sciort da flur: dlan feminila sa svilüpan lan ricia e lan masculina, lan panulia, la crodan vers la fin da giügn. L'aton madüran lan castegna e lan crodäla as lan rubecia ent ün sachet ligä å la vita e pö as lan porta gio 'l gerl vi la cascina. Che buna spesa i brascher e lan fariüda! Lan ricia as lan bütä sul ladamer e lan föja la dan ün bun starnam. Cur c'la racolta lè scitänäda as löga lan castegna sü la grät, ün söl fac da tantan cantinäla messa üna dasper l'ältra, però cun üna sfessa tramez. Sot as tröa al local per fä fôgh per circa ün mes, fin ca lan castegna l'en seca, dicia balgot. Inura's lan pesta ent ün sachet longh e 's rump la gea. Dre as lan väna, la füfa la sgola davent e lan castegna seca restan ent al van. Dopo, as lan cerna, quelan buna per mangä, i farciam pëi masnä per vè farina dulcia. La pulpica lè pö üna bunissima spesa. Chi nu crè c'al pröa! E finalment castegna e lac' milgh per la cumpagnia intrega!

Pel verbo dovere ce ne sono due con significato identico.

a) duè (incompleto)

1. duem ? duev ?
2. j dueva — — — duevas;
3. j duarà — — — duarassas, duaran; j a giù da partì.

Fa 'l te duer e nu tem nagün.

b) stuä:

1. j stuï, ti stua — — stuè, i stuan;
2. j stuäva — — — stuävas, i stuävan;
3. j stuarà — — — stuarassas, i stuaran;
4. ch'j stüa — — — stüas, stüan;
5. ch'j stües — — — stuëssas, stuëssan.

J a stuä partì å lan dua.

Forma affermativa e forma interrogativa

Mi, i a - aja ? i som - sòmai ? i foi - foiaj ? i port - pòrtaj? i vend - vèndaj ? i patisch - patisciaj ? i vegn - vègnaj ? i veva - vèvaj ? i pativa - pativaj ? i varà - varàj ? i podarà - podaraj ? i partirà - partiraj ?

Ti, ti a - àt ? ti è - et ? ti fa - fat ? ti porta - pòrtat ? ti veva - vèvat ? ti era - èrat ? purtäva - purtävat ? ti varà - varàt ? ti partirà - partiràt ? ti vendorà - vendoràt ? ti patisc - patisciat ?

Lü, l'a - àl ? lè - èl ? al fa - fal ? al porta - pòrtal ? al vastisc - vastiscial ? al sbrüg - sbrügial ? al veva - vèval ? l'era - èral ? al partiva - partival ? al varà - varàl ? al sarà - saràl ? al portarà - portaràl ?

Le, l'a - àla ? lè - èla ? la dà - dàla ? la vastisc - vastisc'la ? l'era - èrla ? la veva - vèvla ? la gurdäva - guardävla ? l'avrà - varàla ? la sarà - saràla, l'ubadirà - ubadiràla ?

Nuältar, am a - vem ? am sè - sem ? am va - vem ? - andem ? am parla - parlem ? am brag - bragim ? am spartisc - spartim ? am rend - randem ? am tröa - truem ? am mena - manem ? am sera - sarem ? am partiva - partivam ? am partirà - partirèm ? am farà - farèm ?

Vuältar, vo, vè - vev ? sè - sev ? purtè - purtev ? fagè - fagev ? nì - niv ? vèvas - vèvas ? sèras - sèras ? partivas - partivas ? saràssas - saràssas ? partiràssas - partirassas ?

Lur, i àn - àni ? i en - èni ? i fan - fani ? i portan - pòrtani ? i vevan - vèvani ? i eran - èrani ? i saràn - saràni ? i varàn - varanì ? i partiran - partirani ?

Ler, l'an - àlan ? l'en - èlan ? la van - vàlan ? la portan - pòrtlan ? l'eran - èrlan ? la vevan - vèvlan ? la portävan - portävlan ? la saràn - saràlan ? la varan - varàlan ? la partiran - partiràlan ?

Nota: l'accento tonico resta sempre sul verbo, la domanda deve avere il tono interrogativo. Si osservi le forme interrogative della 1.a e 3.a persona f. plurale: am partirà - partirem ? la partiran - partiràlan ? As va u nu 's va ? As parta u nu 's parta ? (as - si).

SPESAN E BAVRANDAN

I cioè e lan cuginunza preparan la spesa u 'l mangä. Chi manga fugacia, spärgnia 'l pän. Manestra düra tegn insèmal la creatüra. Lè priglus mangä panzeta cun pel. Splüga 1640: lè 'l pais da la cücagna, chi nu porta nu magna. Longh scu l'an da la fam. Al vegn bun lan brusca — per chi spreca. Al vegn bun lan pell di fich — cunsei pei smorfius à mesa. La farina dal diàul la va in crüsca. Al lica 'l piat, parchè ai pläsc i pizòcar. La cărna lè sot la pell, dgeva la mama cur ca nu 'n veva. La mata d'ün sciur e la magnoca d'ün pòvar nu vegnan vedra. Lè l'unc, al gras, ca fa balä 'l car. Nu essar ün majaguat — ün minciun ; Ün macarun manga l'älter. Chi pü manga, meno manga. Pü erba c'as manga, pü bestcia as diventa. L'a set la vegn edüna ün dì trop tård. Vin bun nu s'an bev mai da trop. Al bev tancu 'na pidria. Al tegn da spina e 'l larga da calcun. Per chi nu sa tagè, äqua in boca. La broda da farinärza lè 'na buna bavranda. I mort scüsan senza broda. Bevar e sciflä mu 's pò. Chi cena vin, culaziuna äqua. Cur ca 'l pel as fa grigin, lascia la dona e tåcat dal vin. La golp la licäva davent i patüc e 'l luf baveva 'l lac sflurä.

As manga la manestra cul sdun; as taja la cărna cul curtel; as infilza i pizòcar cul pirun; as svöida 'l lac ent al bucäl e 'l cafè ent la cănta; as ramplisc la boza u la butilia cun vin; as bev fo dla zeina u dal zeinin; as dröa lan copa, i piat e i tond. Per cögiar as a la pignata, al caldröl, la padäla, al test, al truget, la plassera e là caza.